

Het gebruik van kalmerende middelen en slaapmiddelen in de gemeente Groningen*

DOOR DRS. J. BOUMA, DRS. H. C. MULDER EN DRS. T.J. TIJMSTRA

In dit artikel worden de eerste bevindingen gepresenteerd van een onderzoek naar het gebruik van kalmerende middelen en slaapmiddelen, dat wordt uitgevoerd door de afdeling Medische Sociologie van het Sociologisch Instituut van de Rijksuniversiteit te Groningen.

Aan een steekproef van 5.000 Groningers (geboren in of voor 1954) werd begin mei 1974 een schriftelijke vragenlijst gestuurd; meer dan 75 procent van de terug ontvangen vragenlijsten kon in bewerking worden genomen. Wat betreft leeftijd, geslacht en burgerlijke staat bleken degenen, die niet reageerden niet belangrijk af te wijken van degenen die de vragenlijst beantwoord terugstuurden.

In het vooronderzoek** dat wij instelden werd duidelijk dat er niet op voorhand kon worden uitgegaan van een onderscheid tussen kalmerende en slaapmiddelen: sommige middelen kunnen voor beide doelen worden gebruikt of voorgeschreven. Daarom hebben wij het begrip „rustgevende middelen” ingevoerd; in de vragenlijst werd dit omschreven als „slaapmiddelen, kalmerende middelen en middelen tegen de zenuwen”.

Aan de respondenten werd gevraagd of men deze middelen in huis had, gebruikte of had gebruikt. Dit betekent dat wij zijn uitgegaan van de intentie van de gebruiker; zowel iemand die Valium gebruikt als iemand die Aspirine inneemt als rust-

gevend middel wordt meegeteld. Daarnaast is rekening gehouden met de mogelijkheid dat iemand wel een rustgevend middel gebruikt maar dit zelf niet weet. Daarom is aan alle respondenten de vraag gesteld of men in april andere medicijnen dan rustgevende middelen had gebruikt, en zo ja, welke de naam was van deze medicijnen. Wanneer iemand hier de naam van een rustgevend middel opgaf werd hij meegeteld als gebruiker in april.

Om de representativiteit van de gegevens te controleren werden de volgende controles ingebouwd:

— uit degenen die na veertien dagen de vragenlijst nog niet hadden teruggestuurd werd een steekproef getrokken voor bezoek aan huis. Doel hiervan was na te gaan of er onder de niet-terugstuurders meer of minder gebruikers van rustgevende middelen waren dan onder degenen die wel hadden teruggestuurd. Een analyse hiervan bleek geen verschillen van betekenis op te leveren; — er is nagegaan of inderdaad de geadresseerden de vragenlijst hebben ingevuld en niet een ander gezinslid. Dit bleek slechts in een zeer gering aantal gevallen te zijn voorgekomen.

De gegevens, welke hierna worden gepresenteerd, zijn zeker niet representatief voor de Nederlandse bevolking. Wel lijkt de conclusie gerechtvaardigd dat de bevindingen mogen worden gegeneraliseerd voor de bevolking van de gemeente Groningen, van 19 jaar en ouder.

Samenvatting. Aan een steekproef uit de bevolking van de gemeente Groningen werd in mei 1974 een vragenlijst gestuurd met betrekking tot het gebruik van kalmerende middelen en slaapmiddelen. Uit de antwoorden bleek dat bijna een kwart van de respondenten deze middelen in huis had; bijna de helft heeft ooit wel eens een rustgevend middel gebruikt. In 1973 gebruikte ruim 29 procent van de Groningers rustgevende middelen; ruim 20 procent gebruikte deze middelen in de maand april 1974. Het gebruik lag het hoogst bij vrouwen en ouderen. Mogadon en Valium waren veruit de meest gebruikte middelen.

DE BEVINDINGEN

In dit artikel worden, als reeds gezegd, de eerste resultaten van het onderzoek naar voren gebracht. Bij de antwoorden is steeds vergeleken of er verschillen optraden wanneer onderverdelingen werden gemaakt naar geslacht en leeftijd.

Rustgevende middelen in huis. De eerste vraag over rustgevende middelen had betrekking op het in huis aanwezig zijn van deze middelen. Gevraagd is of men voor zichzelf een rustgevend middel in huis heeft; *tabel 1* geeft de verdeling van de antwoorden weer: bijna een vierde van de respondenten heeft een of meer rustgevende middelen in huis; vrouwen blijken twee keer zo vaak als mannen een rustgevend middel in huis te hebben. Het in huis hebben van een rustgevend middel blijkt ook samen

Tabel 1. Percentage respondenten dat voor zichzelf een rustgevend middel in huis heeft (N=3849).

	absoluut	percentage	percentage	
			mannen	vrouwen
ja	931	24,2	15,5	31,5
nee	2918	75,8	84,5	68,5
totaal	3849	100	100	100

* Uit de afdeling Medische Sociologie, Sociologisch Instituut, Rijksuniversiteit te Groningen. Het onderzoek werd als leer-onderzoek uitgevoerd; eraan mee werkten derde jaars sociologie studenten en enkele student-assistenten.

** Wij danken Prof. Dr. T. Huizinga, Dr. H. Wesseling en Dr. W. G. Zelvelder voor hun hulp bij het onderzoek.

te hangen met leeftijd: hoe ouder de mensen zijn hoe vaker men een rustgevend middel in huis heeft. Zo heeft van de groep beneden de 36 jaar 12,3 procent een rustgevend middel in huis, terwijl dit voor de groep boven 65 jaar 40,7 procent is.

Aan degenen die een of meer rustgevende middelen in huis hadden is tevens gevraagd wat voor soort middelen dit waren. De antwoorden waren procentueel als volgt:

een middel om beter te kunnen slapen	38,5
een middel om mij overdag beter/meer ontspannen te voelen	32,7
beide	28,8

Een vergelijking van deze laatste drie percentages voor geslacht en leeftijd toont het volgende aan: de vrouwen, die rustgevende middelen in huis hebben, zeggen iets vaker dan mannen dat dit middelen zijn om beter te kunnen slapen; mannen zeggen vaker dat het middelen zijn om zich overdag beter/meer ontspannen te voelen; de ouderen, die rustgevende middelen in huis hebben, zeggen vaker dan de jongeren dat het slaapmiddelen zijn; de jongeren zeggen vaker dat het middelen zijn om zich overdag beter/meer ontspannen te voelen.

Heeft men ooit rustgevende middelen gebruikt? Interessant leek ons de vraag hoe groot het aantal mensen is dat in hun leven ooit wel eens een rustgevend middel heeft gebruikt. Tabel 2 geeft hierover informatie: Bijna de helft van de respondenten blijkt ooit wel eens een rustgevend middel te hebben gebruikt; bij vrouwen is het meer dan de helft en bij mannen iets meer dan een derde. Opvallend is hier het verband met leeftijd, tot uitdrukking gebracht in histogram 1. Oudere mensen hebben, wat de tijd betreft, meer de kans gehad om rustgevende middelen te gebruiken. Toch neemt het percentage respondenten, dat ooit een middel heeft gebruikt, niet toe met de leeftijd: juist de categorie van 46-55 jaar heeft het hoogste percentage

Tabel 2. Percentage respondenten dat ooit wel eens een rustgevend middel heeft gebruikt (N=3811).

	absoluut	percentage	percentage	
			mannen	vrouwen
ja	1802	47,3	37,6	55,5
nee	2009	52,7	62,4	44,5
totaal	3811	100	100	100

Tabel 3. Percentage respondenten dat in 1973 rustgevende middelen heeft gebruikt en het aantal dagen van het gebruik (N=3708).

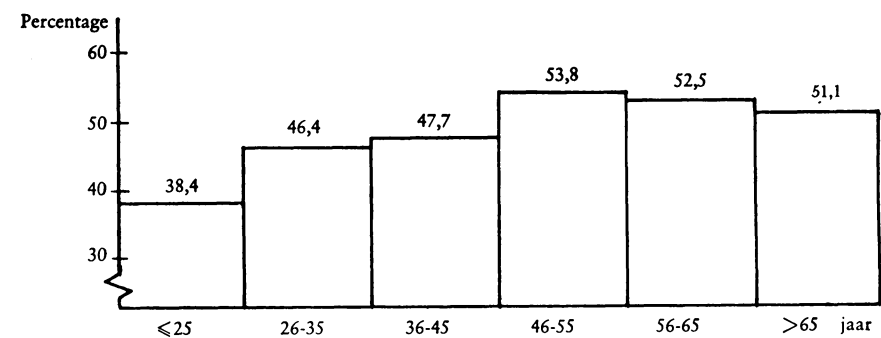
	absoluut	percentage	aantal dagen	
			aantal dagen	percentage
ja	1097	29,6	1-10	40,3
nee	2611	70,4	11- 50	24,9
totaal	3708	100	51-250	12,2
			>250	22,6

ooit-gebruikers". Opvallend is voorts dat het percentage respondenten, dat ooit wel eens een rustgevend middel heeft gebruikt, bij de leeftijdsgroep 26-35 jaar al ruim 46 procent bedraagt.

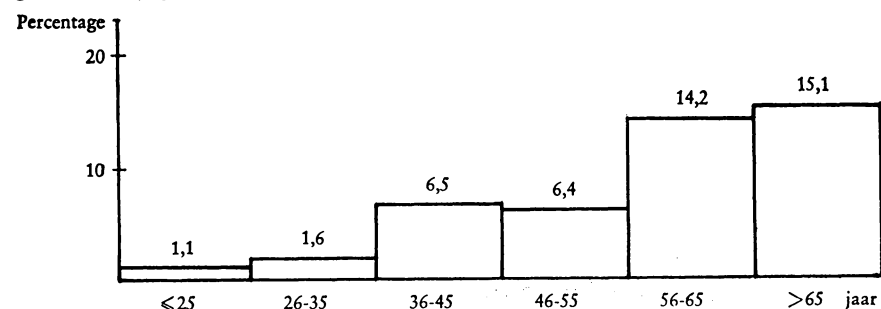
Het gebruik in 1973. De derde vraag over het gebruik van rustgevende middelen betrof het gebruik in het jaar 1973. Tabel 3 toont hoeveel mensen in dat jaar rustgevende middelen hebben gebruikt en het aantal dagen dat men ze heeft gebruikt.

Bijna dertig procent van de Groninger bevolking heeft in de loop van het jaar 1973 rustgevende middelen gebruikt. De meeste gebruikers hebben de middelen maar kort ingenomen; toch heeft bijna een kwart van hen de middelen zo goed als dagelijks gebruikt (>250 dagen). Uit dit cijfer kan tevens worden geconcludeerd dat zo'n zes procent van de Groninger bevolking (geboren voor 1955) tot de chronische gebruikers van rustgevende middelen moet wor-

Histogram 1. Percentage respondenten dat ooit wel eens een rustgevend middel heeft gebruikt naar leeftijd.

Histogram 2. Percentage respondenten dat vaker dan 250 dagen rustgevende middelen gebruikt heeft per leeftijdscategorie.

den gerekend. Van alle vrouwelijke respondenten blijkt 8,5 procent vaker dan 250 dagen rustgevende middelen te hebben gebruikt en van de mannelijke respondenten 4,0 procent.

Vooraf bij ouderen vinden wij een hoog percentage chronische gebruikers van rustgevende middelen; *histogram 2* laat dit duidelijk zien: vooral in de leeftijdscategorie boven de 55 jaar neemt het percentage chronische gebruikers van rustgevende middelen sterk toe; beneden de 35 jaar gebruikte nog geen twee procent erg regelmatig rustgevende middelen.

Hoe het gebruik verdeeld is over geslacht en leeftijd wordt duidelijk uit *tabel 4*: het percentage gebruikers is in de jongere leeftijdsgroepen lager dan in de oudere; in de leeftijdscategorie 56-65 jaar is het percentage gebruikers het hoogst. Er hebben meer vrouwen rustgevende middelen gebruikt dan mannen (37,0 procent tegenover 20,9 procent); in alle leeftijdscategorieën vinden wij bij de vrouwen een hoger percentage gebruikers.

Opvallend is dat het percentage gebruikers bij de vrouwen boven de 35 jaar plotseling erg toeneemt; in de oudere leeftijdscategorieën is het percentage gebruikers bij de vrouwen bijna het dubbele van dat van de mannen. Bij de mannen is het gebruik het hoogst in de jaren voor de pensionering.

Welke soorten middelen zijn gebruikt? De antwoorden daarop waren procentueel als volgt:

een middel om beter te kunnen slapen	33,3
een middel om mij overdag beter/meer ontspannen te voelen	31,9
beide	34,8

Er is vergeleken of er verschillen optraden in de soorten middelen wanneer onderverdeling werd gemaakt naar geslacht en leeftijd. Dit leverde de volgende bevindingen op: de mannelijke gebruikers zitten meer dan de vrouwelijke in de categorie „middel om mij overdag beter/meer

Tabel 4. Percentage respondenten dat in 1973 rustgevende middelen heeft gebruikt naar geslacht en leeftijd (N=3708).

	totaal	mannen	vrouwen
≤25 jaar	20,0	16,2	23,7
26-35	22,1	17,8	26,0
36-45	33,3	22,6	38,6
46-55	37,8	25,0	48,1
56-65	38,8	28,8	47,3
>65	38,0	21,8	48,7
alle leeftijdsgroepen	29,9	20,9	37,0

Tabel 5. Percentage respondenten dat in april 1974 rustgevende middelen heeft gebruikt en het aantal dagen van het gebruik (N=3772).

	absoluut	percentage	aantal dagen	percentage
ja	761	20,2	1	8,2
nee	3011	79,8	2- 3	19,9
			4-10	18,8
			11-25	14,4
			>25	38,7
totaal	3772	100		

Tabel 6. Percentage respondenten dat in april rustgevende middelen heeft gebruikt naar geslacht en leeftijd (N=3772).

	totaal	mannen	vrouwen
≤25 jaar	7,9	6,0	9,9
26-35	11,6	8,5	14,4
36-45	19,5	11,1	26,4
46-55	25,2	17,4	31,2
56-65	32,7	32,7	40,0
>65	36,1	22,4	45,3
alle leeftijdsgroepen	20,2	13,2	26,1

ontspannen te voelen”, en minder in de andere twee categorieën; ouderen zitten meer in de categorie „een middel om beter te kunnen slapen” en jongeren meer in de categorie „een middel om mij overdag beter/meer ontspannen te voelen”.

Het gebruik in het eerste kwartaal van 1974. Om een beeld te krijgen van het aantal dat tot de chronische gebruikers van rustgevende middelen moet worden gerekend, werd eveneens gevraagd naar het gebruik van deze middelen in de eerste drie maanden van 1974. Van de respondenten bleek 21,7 procent in het eerste kwartaal van 1974 rustgevende middelen te hebben gebruikt. Ruim 30 procent van de gebruikers had de middelen vaker dan 75 dagen ingenomen. Bij de onderverdeling naar geslacht en leeftijd werden (zo goed als) dezelfde verschillen gevonden als bij het gebruik in het jaar 1973.

Het gebruik in april 1974. In de vragenlijst werd wat verder ingegaan op het gebruik in de maand april. Over het gebruik in deze maand zou men zich het meeste weten te herinneren; over april werd daarom gevraagd naar de namen van de gebruikte middelen en naar de wijze waarop men de middelen had verkregen.

In *tabel 5* wordt aangegeven hoeveel mensen in april rustgevende middelen hebben gebruikt en het aantal dagen dat men ze heeft gebruikt. Over een periode van één maand blijkt een vijfde van de respondenten een rustgevend middel te hebben gebruikt. Ruim eenderde van deze gebruikers heeft de middelen vrijwel elke dag ingenomen; 9,2 procent van alle vrouwelijke respondenten en 4,2 procent van de mannelijke respondenten gebruikten in april vaker dan 25 dagen rustgevende

middelen. Ook hier vinden wij bij de ouderen een aanzienlijk hoger percentage regelmatige gebruikers dan bij de jongeren; de verdeling over leeftijdscategorieën komt overeen met die welke *histogram 2* toont.

Ook van het gebruik in april is een onderverdeling gemaakt naar geslacht en leeftijd. *Tabel 6* geeft hierover informatie en levert ongeveer hetzelfde beeld op als *tabel 4* over het gebruik in 1973. Wel is opvallend dat bij de jongeren de percentages gebruikers over 1973 aanzienlijk hoger zijn dan over april 1974; bij de ouderen zijn deze verschillen veel geringer. Dit komt overeen met het gegeven dat er onder de jongeren veel meer incidentele gebruikers zitten dan onder de ouderen.

Waarom heeft men in april deze middelen ingenomen? De antwoorden waren procentueel als volgt:

om beter te kunnen slapen . . . 40,5
om me overdag beter/meer
ontspannen te voelen 26,0
om beide redenen 33,5

In tegenstelling tot wat wij vonden bij het gebruik over 1973 werd er over april geen verschil geconstateerd in de reden van het gebruik bij mannen en bij vrouwen; wel zeggen de gebruikers in de oudere leeftijdscategorieën weer vaker dat zij de middelen innamen om beter te kunnen slapen dan de jongere gebruikers.

Er is ook gevraagd naar de herkomst van de middelen: heeft men de in april gebruikte geneesmiddelen op recept verkregen of is men er op andere wijze aangekomen? De respondenten antwoordden, procentueel weergegeven, als volgt:

1 op een recept voor mijzelf 79,5
2 op recept voor iemand
anders 7,3
3 niet op recept 10,7
4 combinaties van 1, 2 en 3 2,5

De percentages tonen aan dat het nogal eens voorkomt dat men rustgevendende middelen gebruikt die op recept voor iemand anders zijn voorgeschreven.

Tabel 7. In april 1974 gebruikte rustgevendende middelen.

	Namen van de gebruikte middelen	Aantal gebruikers	In procenten van alle respondenten	In procenten van de respondenten die in april gebruikten
Slaap- midde- len	Mogadon	185	4,9	24,3
	Phenergan	33	0,9	4,3
	Soneryl	21	0,6	2,8
	Vesparax	17	0,5	2,2
	Isonox	13	0,3	1,7
	Doriden	6	0,2	0,8
	Sanox	5	0,1	0,7
	Diacid	5	0,1	0,7
	Dalmadorm	5	0,1	0,7
	Mandrax	4	0,1	0,5
	Amytal	4	0,1	0,5
	Pentobarbitalum	4	0,1	0,5
	Union-nox	2		0,3
	Adalin	2		0,3
	Bykonox	2		0,3
	Seconal	1		0,1
	Metodril	1		0,1
	Dormopan	1		0,1
	Tuinal	1		0,1
	Fenobarbital Prominal	Fenobarbital	26	0,7
Prominal		25	0,7	3,3
Minor tran- quilli- zers	Valium	188	5,0	24,7
	Librium	57	1,5	7,5
	Seresta	48	1,3	6,3
	Temesta	47	1,3	6,2
	Valdispert	33	0,9	4,3
	Meprobamaat	11	0,3	1,4
	Valeriaan	9	0,2	1,2
	Bellergal	6	0,2	0,8
	Nobrium	6	0,2	0,8
	Rust-al	4	0,1	0,5
	Novo-diacid	4	0,1	0,5
	Librax	4	0,1	0,5
	Broomnervaciet	4	0,1	0,5
	Melisana	3		0,4
	Seresta forte	3		0,4
	Atarax	2		0,3
	Sanalepsi	2		0,3
	Tacitin	2		0,3
	Natishedine	1		0,1
	Neo-diacid	1		0,1
Melleril	1		0,1	
Bromural	1		0,1	
Valmane	1		0,1	
Major tranquil- lizers	Prazine	6	0,2	0,8
	Siquil	4	0,1	0,5
	Moditen	2		0,3
	Nozinan	2		0,3
	Serenase	2		0,3
	Truxal	2		0,3
	Neuleptil	1		0,1
	Minozinan	1		0,1

Enkele andere bevindingen. Omdat zowel naar het gebruik in 1973 als in 1974 werd gevraagd, is het mogelijk om na te gaan welke „gebruikspa-

tronen” de respondenten hebben. Zo vonden wij dat: van de 761 gebruikers in april 82 procent al in het eerste kwartaal van

1974 rustgevende middelen had gebruikt en 73 procent al in 1973; 219 respondenten in 1973 geen rustgevende middelen gebruikten maar wel in 1974; 348 respondenten in 1973 wel rustgevende middelen gebruikten maar in 1974 (nog) niet.

Aan degenen, die in april 1974 rustgevende middelen hadden gebruikt, werd gevraagd in te vullen welke middelen dit waren. Dit leverde de in *tabel 7* gegeven resultaten op.

Naast de door ons onderscheiden en in de hierbij afgedrukte lijst genoemde rustgevende middelen (*tabel 7*) werden ook namen van middelen genoemd die niet tot deze categorie behoren. Zo werd bijvoorbeeld door een aantal mensen ingevuld dat zij Aspirine gebruikten als rustgevend middel en kwamen wij verder namen tegen als Tofranil, Limbitrol en Tryptizol. De werking, die de middelen hebben, stemt dus niet altijd

Tabel 8. Aantal gebruikte rustgevende middelen in april 1974.

	aantal respondenten	in procenten van alle respondenten	in procenten van de gebruikers in april
1 middel	552	14,6	72,5
2 middelen	141	3,7	18,5
3 middelen	38	1,0	5,0
4 middelen	8	0,2	1,1
≥5 middelen	6	0,2	0,8
Totaal	745*		

* Buiten beschouwing gelaten zijn de respondenten waarvan de in april gebruikte middelen niet onder te brengen waren.

overeen met de ideeën welke de gebruikers erover hebben.

Hoeveel middelen gebruikt men?
Nagegaan is hoeveel respondenten één of meer van de in *tabel 7* genoemde middelen hebben gebruikt. De resultaten staan in *tabel 8*: de meeste gebruikers hebben in april 1974 slechts één middel gebruikt. Toch blijkt 6,9 procent van de gebruikers meer dan twee verschillende rustgevende middelen te hebben gebruikt.

Summary. The use of tranquillizers and soporifics in the city of Groningen. A questionnaire concerning the use of tranquillizers and soporifics was sent to a sample of the population of the city of Groningen in May 1974. The responses showed that nearly a quarter of the respondents kept these agents in stock; nearly one-half had used a tranquillizer on occasion. In 1973 some 29 per cent of the Groningen city population used tranquillizers; some 20 per cent were using these agents in April 1974. The highest rate of use was found among women and the aged. Mogadon (nitrazepam) and Valium (diazepam) were by far the most widely used agents.

Davos bestaat nog . . .

Astma

*een benauwende keldering
waar duistere vogels schreeuwen
en wolven huilen in klemmen
waar blotevoetpaters
met ongeoliede deuren slaan
ter ere gods*

*de ruimte is gevuld met vreemde
talen
waarvan de kultuur niet te achterhalen is.*

Thomas Triphon

INLEIDING

Op verzoek van de Vereniging tot behartiging der belangen van Nederlandse longlijders bezocht ik van 28 februari tot en met 2 maart 1975 de Nederlandse Astmakliniek „Eugenia” te Davos, Zwitserland. Ik heb deze uitnodiging aanvaard, omdat vele collegae menen dat de kliniek te Davos niet meer bestaat of eerstdaags zal worden gesloten. Een andere reden is dat velen, onder wie

ik mijzelf reken, slechts ten dele een indruk hebben van het werk dat er wordt verricht.

Het is bekend dat de kliniek een periode van interne problemen heeft doorgemaakt, waarbij negatieve informatie en geruchten hebben bijgedragen tot onrust en onzekerheid bij stafleden, patiënten en hun familieleden en de Nederlandse verwijzers.

Informatieve besprekingen en eigen observatie hebben overduidelijk een indruk van reconstructie, heroriëntatie en consolidering gegeven.

DE SITUERING

De kliniek ligt in het prachtige Graubünden in een door bergen beschut hooggelegen dal op een hoogte van 1600 meter boven de zeespiegel, ongeveer duizend km van Nederland verwijderd. Het klimaat wordt gekenmerkt door een droge lucht, een lage zuurstofdruk — 630 mmHg luchtdruk — en waterdampspanning, een hoog gehalte aan ultraviolet licht, zeer weinig wind en veel

zon, waardoor de mogelijkheid van afkoeling tot een minimum is beperkt.

Een belangrijk aspect van de ligging van Davos is het feit, dat het huisstof aldaar aanzienlijk minder allergeen bevat dan het huisstof in Nederland. Voorhorst, Spijksma en Varekamp hebben aangetoond dat een mijt, de *Dermatophagoides pteronyssinus*, verantwoordelijk is voor het inhalatie-allergeen huisstof. Deze mijt groeit optimaal bij een temperatuur van 25° C en een relatieve vochtigheid van 80 procent. Deze bioklimatologische bevindingen heeft Varekamp samengevat in *tabel 1* die laat zien dat naarmate de hoogte toeneemt het percentage allergische reacties afneemt.

Voor een patiënt met atopische astma bronchiale is dit van grote betekenis, omdat de dyspnoe, veroorzaakt door bronchus-obstructie, niet plaatsvindt als de reactie tussen een antigeen (= allergeen) en een antilichaam (= reagine, behorend tot de IgE-immunoglobulines) in de slijmvliezen uitblijft. Deze reactie